

radnika Todta, radna snaga Posebnog zadatka Pöll nije dobila odjeću i cipele, niti ostalu osnovnu opremu, pa su im uvjeti života bilo još teži nego radnicima Todta.

Na unovačene radnike Nijemci su pokušali utjecati promidžbom. Dijeljeno im je vino, kao i posebne novine i letci u kojima ih se pokušavalo uvjeriti da gradnjom utvrda i ostalih vojnih objekata brane svoj zavičaj. Za promidžbenu djelatnosti bila je zadužena posebna SS postrojba "Kurt Eggers", čije je odjeljenje "Jadran" imalo svoje sjedište u Trstu. Ipak, promidžba nije imala uspjeha. Kada su pristupali Organizaciji Todt i Posebnom zadatku Pöll, radnicima je bilo rečeno da će nakon određenog vremena provedenog na radovima imati pravo na odmor, a kasnije, nakon ispunjenja određene radne norme i na trajni otpust. Kada se to nije ostvarilo, i kada su i nakon ispunjene norme radnici bili zadržani na radovima, to ih je u potpunosti demoraliziralo i mnogi su jedino čekali prvu povoljnu priliku da pobjegnu. Osim toga, sveukupni radovi na utvrđivanju tog područja ipak nisu mogli zaustaviti napredovanje Četvrte jugoslavenske armije koja je na kraju rata oslobodila cjelokupno područje Operativne zone "Jadransko primorje".

Radnici koji su se isticali neposlušnošću ili oni optuženi za suradnju s partizanima slani su iz Trsta za logor Mühlendorf u Bavarsku. Tamo su zajedno s logorašima (Židovima, sovjetskim ratnim zarobljenicima i španjolskim republikancima koje su Nijemci zarobili u Francuskoj) gradili podzemne tvornice zrakoplova i druge pogone. Uvjeti života tu su bili posebno teški, a radno vrijeme je trajalo skoro neprekidno od ustajanja u 4.45 do 18 sati popodne.

Pri pisanju knjige Spazalli se koristio dokumentima, ne samo iz talijanskih, nego i slovenskih arhiva, pri čemu posebno treba istaknuti dokumente njemačkih postrojbi i ustanova koje su djelovale na području Operativne zone "Jadransko primorje", a koji se čuvaju u Ljubljani. Osim toga, korištena su i mnogobrojna sjećanja bivših prisilnih radnika. Osim fotografija, knjiga je bogato ilustrirana službenim iskaznicama i dokumentima Organizacije Todt i *Sonderauftrag Pöll*, kao i crtežima i karikaturama koje su izradili radnici tih organizacija.

Vidljivo je da Spazalli prikazuje događaje uglavnom iz talijanske perspektive, a puno manje pažnje obraća Hrvatima i Slovencima s tog područja koji su također bili uključeni u njemački sustav prisilnoga rada. S druge strane, upravo činjenica da se ova knjiga bavi događajima koji su se dijelom događali i na hrvatskim područjima, čini je posebno zanimljivom i za naše čitaoce i istraživače.

Nikica Barić

Gian Luigi GATTI, *Dopo Caporetto - Gli ufficiali P nella Grande guerra: propaganda, assistenza, vigilanza*, Libreria Editrice Goriziana, Gorizia, 2000., 202 str.

Služba P (*Servizio P*) uvedena je u talijansku vojsku nakon njezinoga katastrofalnog poraza kraj Kaporeta (Kobarida) u listopadu 1917. Ona je predstavljala jednu od mjera koje su trebale osigurati oporavak talijanske vojske. Njezina uloga je bila da talijanskog vojnika motivira i uvjeri u važnost i opravdanost rata u kojem se bori.

Početak Prvoga svjetskog rata organizirana promidžba uglavnom nije postojala niti u jednoj od zaraćenih država. Smatralo se da će rat kratko trajati pa se tek kasnije po vojskama javlja organizirano promidžbeno djelovanje. U tome su možda najuspješnije bile Sjedinjene Američke Države koje su svoje vojnike, ali i građane zemalja Antante uspješno uvjerile da se SAD bore za pravedan mir i demokraciju u skladu s programom 14 točaka predsjednika Wilsona.

Ulazak Italije u rat na strani Antante podržavali su krupni talijanski industrijalci (vlasnici tvornica "Ansaldo", "Fiat"), ali i dobar dio talijanskih intelektualaca. U skladu s takvim ciljevima vođena je i promidžba, koja se nastavila i nakon ulaska Italije u rat. Glavni cilj te promidžbe nisu bili talijanski vojnici, nego talijanska javnost i ostale savezničke države.

U vojsci su za duhovne i svakidašnje potrebe vojnika prvobitno brinuli uglavnom vojni dušebrižnici. Oni su vodili "vojničke kuće" (*le Case del soldato*) u kojima su se vojnici mogli zabaviti, odmoriti i primiti darove. Budući da je oko 1/3 talijanskih vojnika bilo nepismeno, svećenici su vojnicima pisali i čitali pisma i razglednice koje su slali i primali od obitelji. Svećenici su se posebno brinuli da vojnici ne odlaze prostitutkama, da ne kockaju i da ne budu izloženi mogućoj ljevičarskoj antiratnoj promidžbi. Nakon osnutka Službe P glavnu brigu za vojnike preuzet će posebni časnici, ali svećenici će se i tada nastaviti brinuti za vojnike, a neki od njih će i sami postati djelatnici Službe P.

Nakon poraza kraj Kaporeta, kada su njemačke i austro-ugarske snage pomaknule crtu bojišnice duboko na talijanski teritorij i zarobili velik broj talijanskih vojnika, odlučeno je da se sustavnije i intenzivnije provede briga o promidžbenom djelovanju u talijanskoj vojsci. Kaporeto je predstavljao ne samo teški vojni poraz, nego i svojevrsni slom cijele talijanske nacije. Pokazalo se da su talijanski vojnici potpuno nemotivirani i da uopće nisu upoznati s ciljevima rata. Krajem 1917. raspoloženje vojske bilo je vrlo slabo. Za to je dijelom bio odgovoran i general Luigi Cadorna, glavar talijanskoga Glavnog stožera. Kao i velik dio časnika on je bio potpuno otuđen od običnog vojnika. Smatralo se da vojnici mora biti bespogovorno poslušani u izvršavanju svake zapovijedi, a da bi se to osiguralo, jedino sredstvo bile su stroge kazne. No, 8. studenoga 1917. Cadornu je zamijenio general Armando Diaz, koji je imao bitno drukčija gledišta i koji je smatrao da se vojska mora brinuti za svakog vojnika.

Zato je Glavni stožer početkom 1918. osnovao Službu P koja je nad vojnicima trebala provoditi nadzor, pružati im potrebnu pomoć i vršiti promidžbenu djelatnost s ciljem da ih uvjeri da se bore ne samo za svoju domovinu, nego i za svoju obitelj i sebe osobno. Služba P trebala je suzbiti širenje antiratnih i ljevičarskih ideja. Ona je trebala utvrditi i eliminirati uzorke nezadovoljstva vojnika. Istvoreneno se vojnicima nije smjelo pokazati da se u njih sumnja, naprotiv trebalo im je pokazati da nisu preprišteni sami sebi. Zato im je trebalo osigurati bolji smještaj i prehranu (npr. francuski vojnici je bio dvostruko bolje hranjeni od talijanskog), a postrojbama nakon izvršenja borbenih zadaća osigurati dovoljno odmora i pošteđe od napornih poslova i dužnosti. U knjizi je naveden slučaj kada je ambiciozni zapovjednik jedne postrojbe htio poslati svoje ljude u akciju iako je velik broj njih bio teško bolestan. Intervencijom časnika P skrenuta je pažnja na pravo stanje te jedinice i ona je pošteđena daljnjih napora. Ipak, iz ovog primjera ne smije se izvući pogrešan zaključak da su časnici P bili svojevrsni politički komesari koji su se mogli miješati u zapovijedanje postrojbama.

U svojoj djelatnosti Služba P se koristila vojničkim novinama, letcima, plakatima i prikazivanjem filmova. Budući da je velik broj vojnika bio nepismen, naglasak je

trebalo dati na jednostavne (šarene) plakate ili murale s jednostavnom i lako razumljivom porukom koji će privući pažnju vojnika. Služba P brinula se i za dijeljenje darova vojnicima i slanje vojničke pošte. Časnici Službe P i sami su se dopisivali s obiteljima vojnika, što se pokazalo uspješnim. Uspostavljajući kontakt s obitelji vojnika, uvelike je smanjena mogućnost da on samovoljno napusti postrojbu. Osim toga, vojnici koji su se uspjeli vratiti iz austro-ugarskog zarobljeništva držali su predavanja o teškom životu u zarobljeništvu, kao i u krajevima okupiranim od austro-ugarske vojske. Sve je to trebalo odvratiti talijanske vojnike od lake predaje protivniku.

Iako je propagandna (promidžbena) djelatnost bila jedna od bitnih sastavnica rada Službe P, ipak se službeno izbjegavalo nazivati je "Službom propagande", iz straha da se pojam "propaganda" ne shvati u negativnom smislu kao namjerno zavaranje i širenje dezinformacija. Naglašavano je da se Služba P osim propagandom, bavi i nadzorom i pružanjem pomoći vojnicima (*propaganda, assistenza e vigilanza*), što vodi konačnom cilju oporavka vojske. Isto tako pogrešno bi bilo poistovjećivati Službu P s (protu)obavještanom službom, iako je u pojedinim slučajevima zbilja obavljala i zadatke takve vrste.

Kada su nakon završetka rata u Italiju vraćeni mnogobrojni talijanski ratni zarobljenici, oni su prije puštanja kućama odvojeni u posebne logore. Vojne vlasti su ih smatrali sumnjivima budući da su bili izloženi revolucionarnim idejama, a dobar dio njih se ionako bez otpora predao Austrijancima. Preodgoj bivših zarobljenika vršila je Služba P. Ona je bila djelatna i na područjima koja su nakon završetka rata okupirale talijanske snage, a organizirala je i posebne tečajeve kojima je demobilizirane vojnike trebala pripremiti za civilni život. Postojali su planovi po kojima je reformirana Služba P trebala nastaviti svoju djelatnost u talijanskom školskom sustavu, kako bi se mladež ispunila domoljubnim vrijednostima. No, ti planovi nisu ostvareni. Demobilizacijom časnika koji su radili u toj službi, kao i ukidanjem novina koje je ona izdavala, Služba P je tijekom 1919. prestala postojati.

Dio knjige posvećen je časnicima koji su radili u Službi P, a na kraju knjige nalaze se i životopisi nekih od njih. Ukupno ih je bilo oko 1000. To su uglavnom bili niži pričuvni časnici, a po zanimanju najčešće pravnici, novinari, studenti i sveučilišni nastavnici, tj. oni koji su se do 1915. zalagali za ulazak Italije u rat na strani sila Antante.

Budući da je dobar dio vojnika bio nepismen i da su po zanimanju uglavnom bili seljaci i nekvalificirani radnici, postavlja se pitanje koliko su časnici P, koji su dolazili iz viših društvenih slojeva, uopće mogli uspostaviti čvrsti kontakt s običnim vojnicima. Pojedini časnici P i sami su bili svjesni dubokih razlika koje su postojale između njih i običnih vojnika. U zaključku Gatti ipak pozitivno ocjenjuje djelovanje Službe P, kao jedne od mjera koje su pomogle oporavku talijanske vojske nakon teškog poraza kraj Kaporeta.

Nikica Barić